

ROVINJ

pojavljuju se i drugačiji oblici: položeni hrptom brijega, poligonalni, često i trokutasti ili trapezoidni (Sušelj kraj Lukara pokraj Knina, Danilo kraj Šibenika). Od nizinskih naselja na *SI* Hrvatske osobita su naselja vučedolske kulture iz kasnoga eneolitika, posebno Vučedol nedaleko od Vukovara (← 3000. do ←2000); naselje je bilo podijeljeno na dva dijela oko utvrde, sa stambenim zgradama prstenasto uz rub naselja.

Urbanističke tvorevine antičkoga razdoblja na tlu Hrvatske pripadaju rim. ili grč. kulturnom krugu, ali ponajviše je ostataka iz rimskog razdoblja. Izgled i struktura nekadašnjih rimskih gradova mogu se još danas prepoznati u prostornoj organizaciji Zadra, Poreča, Pule i Nina. Posebice se to odnosi na Split, tj. Dioklecijanovu palaču, koja je građena prema načelima rim. urbanizma. Krajem ant. razdoblja naselili su je bjegunci iz razorene Salone (Solin), gl. grada rim. provincije Dalmacije. Pojam grada imao je u Rimljanima još od etrurskih vremena i sakralne značajke. Postojao je čitav kulturni ceremonijal koji je pratio tehničke radove prigodom osnivanja grada. Najprije su određene strane svijeta i povučene dvije međusobno okomite osi, čime su bili određeni pravci dviju glavnih ulica — *cardo* (via *cardinalis*) i *decumanusa* (via *decumana*). Prostor između tih dviju glavnih ulica podijelio bi se u blokove (*insulae*). Na križanju *cardo* i *decumanusa* nalazio se glavni trg (*forum*), koji je bio ograđen trijemovima, katkada na kat, i javnim zgradama. U dnu *forum*a, često u osi *decumanusa*, nalazio se nerijetko povišen prostor (*capitolium*) na kojemu se dizao hram glavnome božanstvu grada. Oko *forum*a su bile javne zgrade, tržnica i različite trgovine, što se danas može vidjeti na *forumu* u Zadru. Od ostalih javnih zgrada važnu su ulogu u životu grada imali teatar, arena, stadion, palestra i terme. Rimljani su razvili i teoriju urbanizma ali i praktične urbanističke normative. U Dalmaciji, *S* Italiji i u nekim područjima Galije sustav *cardo* i *decumanusa* protezao je podjelu zemljišta i izvan grada (*centuriatio*), kojoj

se tragovi i danas mogu uočiti u strukturi agrara (okolica Staroga Grada, Stona, Pule, Zadra, Solina, Poreča).

Propašću Zapadnog Rimskog Carstva započeo je snažan proces dezurbanizacije; antički su gradovi opustjeli a neki su prestali postojati, npr. Salona, Andautonia (Šćitarjevo kraj Zagreba). Plemensko društveno uređenje ranoga sr. vijeka i povratak na prirodno gospodarstvo nije pogodovalo razvitku gradova. Tek ponovnim uspostavljanjem robne proizvodnje i trgovine u doba razvijenoga feudalizma osnivaju se *komune* ili *municipiji*, koje kraljevi najčešće izdašno pomažu, tako da u Europi tijekom zreloga i kasnoga srednjeg vijeka gradovi doživljavaju snažan procvat. Na većem dijelu današnje Hrvatske takav se razvitak javlja s izvjesnim zakašnjenjem; u središnjim pak područjima nekadašnje Kraljevine Hrvatske (Bosni) bio je naglo prekinut i turskim osvajanjima. Za srednji je vijek značajan spontani rast gradova koji poprimaju slikovite nepravilne tlocrte prilagođene oblicima tla, s gusto stisnutim kućama unutar zidina, ali katkada i sa znatnijim zelenim površinama unutar grada, uglavnom povrtnjaka, pretežito uz utvrde s unutarnje strane. Na taj su se način deformirali i tlocrti onih gradova koji potječu iz rim. razdoblja i koji su prvotno imali pravilnu osnovu, kao npr. u Zadru i Ninu. Novoosnovani su gradovi bili građeni na pravilnom tlocrtu ortogonalne mreže ulica, s podjelom čestica u pravilne blokove, kao npr. Ston i Mali Ston na poluotoku Pelješcu s poč. XIV. st. ili Pag, osnovan sred. XV. st. Najvažnije su javne zgrade bile katedrala, potom vijećnica, kapetanova i kneževa palača, tržnica, žitnica, katkada bolnica, komunalna cisterna, javna česma i sl. Srednjovj. su gradovi bili redovito opasani zidinama, ojačanim kruništima na vrhu i, osobito na uglovima, kulama četvrtasta ili polukružna oblika. Gradovi su imali jedna ili nekoliko gradskih vrata; kroz njih se ulazilo preko pokretnoga mosta spuštjenoga lancima iznad jarka s vodom ili suhih